

JOURNAL OF SOCIAL AND HUMANITIES SCIENCES RESEARCH (JSHSR)

Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi

ISSN:2459-1149

Article Type
Book Review

Received / Makale Geliş
29.06.2020

Published / Yayımlanma
25.08.2020

<http://dx.doi.org/10.26450/jshsr.2001>

Dr. Güneş SÜTCÜ
Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eskişehir / TÜRKİYE

Citation: Sütçü, G. (2020). Çağdaş Rus edebiyatında bir eğitim romanı örneği: “Züleyha Gözlerini Açıyor”. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 7(58), 2327-2333.

ÇAĞDAŞ RUS EDEBİYATINDA BİR EĞİTİM ROMANI ÖRNEĞİ: “ZÜLEYHA GÖZLERİNİ AÇIYOR”

ÖZET

Çağdaş Rus edebiyatının genç ve az bilinen kadın yazarlarından biri olan Guzel Yakhina, 1977 yılında Rusya'nın Kazan şehrinde doğmuştur. Yazarın ilk romanı olan “Züleyha Gözlerini Açıyor” (Зулейха Открывает Глаза) adlı eseri, 2015 yılında yayımlanmıştır. Yakhina'nın bu romanı, “Yılın Kitabı” (Книга года), “Yasnaya Polyana” (Ясная поляна) ve “Büyük Kitap” (Большая книга) gibi prestijli edebiyat ödülleri almaya hak kazanmıştır. Aynı zamanda söz konusu romanıyla yazar, 1917 Ekim Devrimi sonrasında Rusya'da verilmeye başlanan ilk özel ödül olan “Russkiy Buker” (Русский Букер) ve “Yeni Sanat” («НOC (Новая словесность)») adlı ödüllerinin finalisti olmayı başarmıştır.

Eğitim romanı terimi, XIX. yüzyılın yirmili yıllarında edebiyat kuramında kullanılmaya başlanmıştır. Eğitim romanlarında, genel olarak ana kahramanın belirli bir manevi değere sahip olma sürecine odaklanılmaktadır. Böylelikle hem odaklanılan kahramanın hem de okurların eğitildiği görülmektedir. Eğitim romanı türünde tarihsel süreç içinde yaşanan siyasi ve toplumsal olayların kişiler üzerinde yarattığı birtakım sorunlar ele alınmaktadır. Çalışmada bir eğitim romanı örneği olarak “Züleyha Gözlerini Açıyor” adlı eser Mihail Bahtin'in eğitim romanı kuramı çerçevesinde incelenecektir. Bu bağlamda romanın ana kahramanı Züleyha'nın dış dünya ile girdiği etkileşimle beraber, yaşadığı karakter gelişiminin ortaya konulması amaçlanmaktadır. Guzel Yakhina'nın “Züleyha Gözlerini Açıyor” adlı eserinin incelendiği bu çalışmada, Bahtin'in eğitim romanı kuramının üçüncü türüne dahil edebileceğimiz ve Züleyha'nın gelenekselliğin içinde özgürleşmeyi başararak güçlü bir kadına dönüşmesinin etkileyici bir eğitim romanı örneği olduğu sonucuna erişilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çağdaş Rus edebiyatı, Guzel Yakhina, eğitim romanı, Züleyha.

EXAMPLE OF EDUCATIONAL ROMAN: "ZULEIKHA OPENS HER EYES" FROM GUZEL YAKHINA

ABSTRACT

One of the young and little-known female writers of contemporary Russian literature, Guzel Yakhina was born in Kazan, Russia in 1977. Her novel “Zuleikha Opens Her Eyes” (Зулейха Открывает Глаза) was published in 2015. This first novel of Yakhina received prestigious literary awards such as “Book of the Year” (Книга года), “Yasnaya Polyana” (Ясная поляна) and “Big Book” (Большая книга). At the same time, with his novel, the writer was able to reach the finals in the “Russkiy Buker” (Русский Букер) and “New Art” (Новая словесность) awards, the first special award to be given in Russia after the October 1917 Revolution. The term educational novel, XIX. It started to be used in literary theory in the twentieth century. Educational novels generally focus on the main protagonist's process of having certain spiritual values. Thus, it is seen that both the focused hero and the readers are trained.

In the type of educational novel, some of the problems created by the political and social events experienced in the historical process of individuals are discussed. In our study, the work of Guzel Yakhina called “Zuleikha Opens Her Eyes” as an example of an educational novel will be analyzed in the axis of the history of Soviet literature. In this context, the phenomenon of collectivization that emerged in the 1930s, Stalin's repressive regime, Gulag camps and the Second World War will be reread through the life struggle of the novel's main hero Zuleikha. Thus, from the perspective of Yakhina, it is aimed to make evaluations about the personal development process of a Tatar peasant woman.

Keywords: Contemporary Russian literature, Guzel Yakhina, educational novel, Zuleikha

1. GİRİŞ

“Özgürlük mutluluğa benzer.
Kimileri için zararlı, kimileri için ise yararlıdır.”
Novalis

Eğitim romanı (Erziehungsroman ya da Bildungsroman), XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Almanya’da ortaya çıkar. Bu durumu tetikleyen bazı faktörler söz konusudur. Eğitim romanı türünün oluşumunu, XVII. ve XVIII. yüzyıllarda ülkenin içinde bulunduğu sosyo-tarihsel durum, Aydınlanma Çağı’nda savunulan hümanist idealler ve felsefi öğretiler etkiler. İlk eğitim romanı olan K.M. Wieland’ın “Agathon’un Tarihi” (История Агатона) 1766 yılında yayımlanır (Çuprakova, 2003: 221-223). Bununla birlikte eğitim romanı bir tür olarak Alman edebiyatında Goethe’nin iki ciltlik “Wilhelm Meister’in Çıraklık Yılları” (Годы учения Вильгельма Мейстера) adlı eserlerine dayandırılır (Konkina, 2003: 141). Bildungsroman terimi, ilk kez 1820’li yıllarda Alman eğitim romanı tarihçesini ve etimolojisini anlamlandıran Alman filolog Karl Simon Morgenstern tarafından kullanılır. Morgenstern’e göre eğitim romanı, kahramanın yaşamının ilk anlarından son anlarına kadar geçen sürede yaşanan dönüşümü konu eder. Bu dönüşüm aynı zamanda okuyucunun da eğitilmesini sağlar (Osmuhina & Kuryayev, 2016: 235)

Sovyet döneminin önde gelen edebiyat eleştirmeni ve kuramcısı Mihail Mihayloviç Bahtin (1895-1975) “Eğitim Romanı ve Gerçekçiliğin Tarihindeki Önemi” (Роман воспитания и его значение в истории реализма) adlı kitabında roman türünü çeşitli alt sınıflara ayırır. Bu sınıflandırma başkahraman imgesinin kuruluşuna göre yapılır. Bu bağlamda roman türleri yolculuk, sınanma, özyaşamöyküsel ve oluşum romanı şeklinde sınıflandırılır. Bahtin’e göre (2016: 15-27) eğitim romanındaki baskın tipin yaşam ve yazgısında meydana gelenler, olay örgüsünün içeriğini oluşturur. Ancak kişinin asıl karakteri, değişim ve belirişi olay örgüsüne dönüşmez. Bu tip roman, en basit tabirle “insanın beliriş romanı” olarak tanımlanabilir. Çalışmada Guzel Yakhina’nın “Züleyha Gözlerini Açıyor” adlı eseri Bahtin’in eğitim romanı kuramı çerçevesinde incelenecektir. Çalışmanın sonunda ise ana kahraman Züleyha’nın hayat yolunda yaşadıklarının, karakterinde yarattığı eşzamanlı dönüşümün ortaya konulması amaçlanmaktadır.

2. EDEBİYAT ELEŞTİRİSİ TARİHİNDE EĞİTİM ROMANI KURAMI

Eğitim romanı türünü tarihsel ve kuramsal bir sorun olarak inceleyen bilimsel çalışmalar arasında F. Moretti, J.H. Buckley, G. Lukacs, V.N. Paşigorev, İ. Vlodavskaya, V.V. Kojinov, B. Grifsov, P. Golban ve M. Bahtin’in çalışmaları yer alır. Almanca bir sözcük olan Bildungsroman, “eğitim romanı” (роман образования) ya da “oluşum romanı” (роман становления) anlamına gelir. Bununla birlikte Alman edebiyatında eğitim romanı için kullanılan kavramlar arasında “gelişim romanı” (роман развития / Entwicklungsroman) ve “eğitim romanı” (воспитательный роман / Erziehungsroman) da yer alır (Çuprakova, 2003: 223). Bir tür olarak eğitim romanı, edebiyat tarihi için karakteristik kabul edilen Antik Çağ, Orta Çağ, Rönesans, Aydınlanma, Romantizm, Gerçekçilik, Natüralizm, Modernizm ve Postmodernizm gibi gelişim evrelerinden geçer (Mahmudova, 2019: 4-5). Bu bağlamda Bahtin’e göre eğitim romanı türündeki temel örnekler kronolojik olarak şu şekilde sunulur:

“Ksenophon’un Cyropaedia’sı (“Kuros’un Eğitimi”, antikçağ), Wolfram von Eschenbach’in Parzival’ı (Ortaçağ), Rabelais’in Gargantua ve Pantagruel’i, Grimmelshausen’in Simplicissimus’u (Rönesans), Fenelon’un Telemaque’i (Neoklasisizm), Rousseau’nun Emile’i, Wieland’in Agathon’u, Wetzels’in Tobias Knout’u, Hippel’in Lebenslaufe nach aufsteigender Linie’si (Sirasına Göre Otobiyografiler), Goethe’nin Wilhelm Meister’i (her ikisi de), Jean Paul’ün Titan’ı ve (ve birkaç başka roman), Dickens’in David Copperfield’i, Raabe’nin Der Hungerpastor’u (Aç Papaz), Gottfried Keller’in Der grüne Heinrich’i (Yeşil Heinrich), Pontoppidan’ın Şanslı Per’i, Tolstoy’un Çocukluk, Yeniyetmelik ve Gençlik’i, Gonçarov’un Sıradan Bir Hikaye’si, ve Oblomov’u, Romain Rolland’ın Jean-Christophe’u, Thomas Mann’ın Buddenbrooklar’ı, Büyülü Dağ’ı ve diğerleri” (Bahtin, 2016: 26).

Eğitim romanında kahramanın kendisinde gözlenen değişiklikler, olay örgüsü bakımından önem kazanır. Bu nedenle olay örgüsünün bütünü yeniden değerlendirilip yapılandırılır (Bahtin, 2016: 28). Bahtin’e göre eğitim romanı, esas olarak kahramanın kişilik oluşumunu ya da değişimini konunun merkezinde konumlandırır. Kahraman karakter olarak herhangi bir dönüşüm yaşamaz, ancak toplum

içindeki yerinde ve yazgısında değişiklikler gözlenir (Bahtin, 1979: 200-201). Dolayısıyla kahramanın karakteri, kişilik oluşumu ya da değişimi, eğitim romanında işlenen ana konu olarak değerlendirilmez. Eğitim romanında işlenen ana konu, belirli bir sosyo-kültürel bağlamda kahramanın karakterinin oluşum sürecidir. E.A. Krasnoşekova'ya göre (2008: 16) eğitim romanının finali, kalbin istekleri ve aklın talepleri arasında bir dengenin yaratım halidir. M.A. Alekseyeva (2012: 24) çağdaş nesirdeki eğitim romanı örneklerinde geleneksellikten uzaklaşıldığı sonucunu ortaya koyar. E. Çuprakova (2003: 221) eğitim romanı teriminin genellikle kahramanın hayat hikayesinin odak noktasında olduğu eserlerde kullanıldığından bahseder. V.N. Paşigorev eğitim romanını, Almanca Bildungsroman teriminin Rusça'ya tercümesinde sıfat olarak "eğitici roman" (воспитательный роман) halinin göz önünde bulundurularak "eğitim romanı" (роман воспитания) olarak kullanılması gerektiğine dikkat çeker (Tokareva, 2011: 95). T.N. Tokareva'ya göre (2011: 94) ise eğitim romanının belirleyici özelliği, kahramanın dış dünyayla girdiği etkileşimle beraber yaşadığı karakter gelişimidir. Burada dış dünyayla temasın başlangıcı, çocukluk döneminden olgunluk dönemine kadar geçen süreyi kapsamaktadır. Eğitim romanı genellikle tipik olarak kabul edilen pedagojik düşünceleri içerir. Bu yüzden romanda baştan başa, ana kahramanın kendini yaratım süreci konu edilir. Bu bağlamda eğitim romanında sunulan dış dünyanın, kahramanın karakter oluşumunu doğrudan etkilediğine dikkat çekilir. Kahramanın tüm yaşadıkları ve manevi açıdan gelişimi yalnızca dış faktörlerin göz önünde bulundurulmasıyla incelenir. Bu süreçte ana kahraman pasif durumda değildir. Romanda kahramanın kendini yaratma süreci, ana konuyu oluşturur. Süreç içinde kat edilen yollar ve sonuçlar okuyucuyla paylaşılır.

Mihail Bahtin, eğitim romanını beş türe ayırır. Bunlardan birincisinde kahramanın çocukluğundan başlanılarak hayat yolunda kat ettiği ergenlik, yetişkinlik, ileri yaşta deneyimledikleri ve kişilik dönüşümleri konu edilmektedir. İkincisinde kahramanın gençliğinde benimsediği hayat görüşü ve yaşının verdiği hayali bir dünyada yaşama fikri, daha sonrasında ise ayaklarının yere basmaya başladığı yetişkinlik evresinden bahsedilmektedir. Aynı zamanda eğitim romanının bu ikinci türünde aksedilen yaşam, hayat derslerinin alındığı bir nevi okul gibi görülmektedir. Üçüncüsünde özyaşamöyküsel anlatım söz konusudur. Değişen hayat koşullarının ve olayların neden olduğu bütünlüğün sonucu ortaya konulur. İnsan, yazgısı ve kendisi birlikte bir dönüşüm yaşar. Dördüncüsü hem öğretici hem eğitici bir içeriğe sahiptir. Ana konu, kahramanın eğitim sürecidir. Bahsi geçen bu dört eğitim türü, Bahtin'in geleneksel eğitim romanı anlayışını ifade eder. Beşincisi ise en özel ve sıra dışı kabul ettiği eğitim romanı türüdür. Kuramcıya göre beşinci ve son eğitim romanı türünde kahramanın karakter oluşumu artık çok farklı bir boyuttadır. Bu türde en çok dikkat çeken olgu, kahramanın "yeni bir insan tipi" olmak zorunda kalmasıdır. İçinde yaşadığı dünya ile eşzamanlı bir dönüşüm yaşar. Bu noktada kahramanın kişiliğinde yaratıcılık, gerçeklik ile olasılık, özgürlük ile zorunluluk sorunlarının aynı anda ortaya çıktığı görülmektedir. Bu çerçevede "Züleyha Gözlerini Açıyor" adlı romanın ana kahramanı Züleyha, değişen hayat koşullarıyla beraber eşzamanlı olarak kişisel dönüşüm yaşaması nedeniyle, Bahtin'in eğitim romanı kuramındaki üçüncü türe dahil edilerek incelenecektir.

3. GELENEKSELLİĞİN İÇİNDE ÖZGÜRLEŞEN BİR KADIN KAHRAMAN: ZÜLEYHA

"Züleyha Gözlerini Açıyor" adlı romanın önsözünde XXI. yüzyıl Rus nesrinin en önemli yazarlarından Lyudmila Ulitskaya, romanın ana kahramanı Züleyha'yı "yumruklara karşı mücadele döneminde yaşamış bir Tatar köylü kadının hayat hikayesi, son yıllarda çağdaş nesirde çok sık rastlamadığımız bir hakikat, doğruluk ve içtenlikle dolu" şeklinde tanımladığını belirtir (Yakhina, 2020: 5). Romanın konusu, 1930-1946 yılları aralığında geçer. Henüz on beş yaşındayken Züleyha kendinden yaşça çok büyük olan Murtaza ile ailesinin isteği üzerine evlendirilir ve kayınvalidesiyle birlikte aynı evde yaşamaya başlar. Okuyucu, romanın ilk sayfalarından itibaren Züleyha'nın bilinçaltına işlemiş olan korkularıyla yaşadığını öğrenir. Eşi Murtaza'yı uyandırmaktan çok korkan Züleyha'nın ruh halini yansıtan en iyi örneklerden biri şöyledir:

"Yüce Allah'ım yardım et kimse uyanmasın. (...) Halıya takılma sakın. Sağda, duvarın dibindeki demir sandığa çıplak ayağını vurma. Sobanın köşesinde yer tahtalarından biri gıcırıyor, ona basma. Kadın ve erkek tarafını birbirinden ayıran pamuklu çarşafın ucundan sessizce geç... Bak, kapı işte orada, az kaldı." (Yakhina, 2020: 9-10).

Romanın en başında eşi Murtaza ve kayınvalidesi Upriha'ya her daim boyun eğmek zorunda kalan Züleyha, sevgi ve anlayış yoksunluğu içinde ayakta kalmaya çalışır. Ancak romanın akışında hem insani hem de anne olarak, Züleyha'nın yaşadığı kişisel dönüşüm gözler önüne serilmektedir. Bu bağlamda ilk olarak kahramanın Müslüman Tatar bir kadın kimliği ile verilmesi önemlidir. Çünkü Müslüman toplumlarda egemen olan görüş, kadınların erkeklerle eşdeğer görülmediği yönündedir. Bu vurgu romanda açıkça hissettirilir: “*Genellikle sandıklarda çocuklar yatar, yetişkin kadınlar ise sâkenin¹ erkeğin yattığı kısımdan kalın bir çibildikle² ayrılmış dar bir bölümde uyur.*” (Yakhina, 2020: 25).

Romanın ilk cümlesi “Züleyha Gözlerini Açıyor”dur. Romanın ismi, ana kahraman Züleyha'nın karakter gelişimine işaret eder. Çünkü “gözlerini açıyor” cümlesi bir şeyleri öğrenmek ya da bilişsel olarak yeni farkındalıklar yaşamak anlamına gelir. Romandaki bu cümle, leitmotiv görevi görür. Züleyha'nın kendisi ya da çevresi hakkında yeni bir şeyler fark etmeye ya da öğrenmeye başlaması durumunda “Züleyha gözlerini açıyor” cümlesi, roman boyunca defalarca tekrar edilir. Böylelikle Züleyha kendisine, hayata, ölüme ve aşka yeni gözlerle bakmaya başlar. Yazar bu leitmotiv aracılığıyla göz ve görmenin önemine dikkat çeker. Burada “görmek” kelimesinin metaforik açıdan anlamsal karşılığı anlamak, kavramak ya da yeni bir oluşumun tamamlanmasıdır. İnsan gözü, ruhun ve kalbin yansıması olarak kabul edilir. İgnatov'un düşüncelerinde Züleyha'nın yeşil gözlerinin belirmesi, Guzel Yakhina'nın romanda gözlere yaptığı vurgunun bir diğer karşılığıdır.

Züleyha'nın benliği, büyük ölçüde çocukluktan itibaren yaşadıkları ve Murtaza ile yaptığı evlilik ekseninde şekillenir. Kendini bildiğinden beri değişmeyen tek durum, çevresindekiler tarafından sürekli aşağılanmasıdır. Okuyucu, Züleyha'nın gözünden Valiyev ailesinin yaşadığı zorlu hayatı öğrenir. Züleyha hayata ilk gözlerini açtığı andan itibaren yalnızca kendi yaşadığı hayatı bilir. Eşi Murtaza'nın öldürülmesi ve sonrasındaki sürgün yolunda yaşadıkları Züleyha'nın hayat yolundaki dönüm noktalarıdır. Çünkü bu durum Züleyha'nın kaçınılmaz değişim yolunda attığı ilk adımlar için itici bir güç olur. Eğitim süreci böyle başlar. Züleyha asıl değişimi ise oğlu Yusuf'u dünyaya getirdikten sonra yaşar. Anneliğin bedeninde ve zihninde yarattığı sorumluluk ve inançla yaşayan başka bir Züleyha vardır artık:

“Oğluyla ilgili olmayan şeyleri düşünmeyi, hatırlamayı bıraktı: Uzak, başka bir hayatta kalmış Murtaza'yı (oğlunun aslında onun tohumundan geldiğini unutarak), korkunç rüyalarıyla Upriha'yi, hatta kızlarının mezarlarını. Kaderinin onu nereye getirdiğini ve yarın ne olacağını düşünmüyordu. Sadece bugün, bu dakika önemliydi; göğsünde uyuyan oğlunun nefesi, karnında hissettiği bedeninin sıcaklığı.” (Yakhina, 2020: 268).

Züleyha'nın yaşadığı tüm olumsuzluklara rağmen, manevi açıdan muazzam bir dönüşüm yaşamayı etkileyici bir eğitim romanı olduğunun göstergesidir. Züleyha'nın değişmesinde kırılma noktası, eşinin ölümüdür. Bu çerçevede Züleyha'nın karakterinde yaşanan değişiklikler, büyük ölçüde davranışlarına yansır:

“Artık dualarını daha nadir ve daha hızlı, sırf aradan çıksın diye ediyordu.” (Yakhina, 2020: 268). *“Son zamanlarda Züleyha eskiden ona ayıp, imkânsız gelen birçok şeyi yapmaya başladı. Örneğin nadiren ve üstünkörü dua ederdi. Allah'ın onları görmediğinden ve duymadığından geçen kış yaşadıkları açlık sırasında emin olmuştu: Çünkü Züleyha'nın ona yönelttiği yakarışlardan bir tanesini bile duymuş olsaydı onu ve Yusuf'u böyle korumasız ve perişan bırakmazdı.”* (Yakhina, 2020: 313).

Züleyha'nın özgüveni ve duyarlılığı roman boyunca yavaş yavaş artmaya devam eder. Bu durum ilk bakışta mental bir gelişime işaret etse de, daha sonrasında fiziksel olarak da Züleyha'nın kendini geliştirdiği gözlenir. İyi bir avcı olması da bu anlamda verilebilecek örneklerdendir:

“Otuz bir yılında Yuvarlak Yayla'da vurduğu ilk ayıyı minnetle hatırlardı: O olmasa gözünün keskin, elinin sert olduğunu asla öğrenemeyecekti.” (Yakhina, 2020: 360-361).

“Züleyha ormanın içinden geçiyor. (...) Vücudu hafif ve uyumlu, hareketleri hızlı ve net; kendisi de bir hayvan, bir kuş, bir esinti gibi çamlar, ardıç ve kuru çalılıklar arasında süzülüyor. (...)

¹ Zeminden biraz yüksek, geniş yer yatağı.

² Bir çeşit örtü, perde.

Soğuk ve ağır silah sırtına yapışmış gibi duruyor; gerektiğinde bir anda kendiliğinden ellerine yerleşir, nişan alır, hedefini asla kaçırmaz.” (Yakhina, 2020: 365-366).

Yaşadığı her olay karşısında Züleyha, zamanla benliğini ve kimliğini dönüştürmeyi başarır. Romanın ilk başında “beceriksiz tavuk” olarak tanımlanan Züleyha, daha sonraları kendini güçlü bir kadın olarak görür:

“Bir sabah uyandığında külmeğinin yakasında bu hafif nefesi kesilmiş bulmaktan bile korkmuyordu artık. Biliyordu: Aynı anda kendi nefesi de ebediyen kesilecek. Bunu bilmek Züleyha’yı destekliyor, kalbini o güne kadar tanımadığı bir cesaret ve güçle dolduruyordu.” (Yakhina, 2020: 268). *“Gücü eksilmez, tam tersine sürekli artarak taşacak duruma gelirdi: Züleyha artık yürümez uçardı, avlanmaz, taygadan ona gerekeni cesurca alırdı ve gün boyu geceyi beklerdi.”* (Yakhina, 2020: 408).

Züleyha’nın yaşadığı değişimlerle beraber, içine girdiği gelişim sürecini anlamak için “gözlerini açıyor” metaforunu daha yakından incelemek gerekir. Rusçadaki “görmek” (видеть) ve “bilmek” (знать) fiilleri, anlam bakımından birbirleriyle ilişkilidir. Çünkü görmenin özünde bilmek vardır. Yakhina’nın “gözlerini açıyor” metaforu, kahramanın yeni bilgiler edinerek “yenilenmesi” ve “öğrenerek gelişmesi” anlamına gelir. Bu metafor, anlayışın bir nevi görmek olduğuyla ilişkilidir. Züleyha’nın somut olarak gözkapaklarını yukarı doğru kaldırarak çevresinde olup bitenleri “görmeye”, “bilmeye” ve “anlamaya” başlamasıdır. Bu noktada dikkat edilmesi gereken bir diğer önemli husus, edindiği yeni hayat tecrübeleriyle beraber Züleyha’nın ruhsal olarak da gözlerini açmasıdır. Züleyha kendisine dair çok fazla şey öğrenerek bir kadın, bir anne, bir insan olarak kendisini geliştirir. Bu bağlamda romanın eğitim türü olması ve “Züleyha Gözlerini Açıyor” leitmotivi, birbirini tamamlar niteliktedir. Çünkü “gözlerini açmak” kahramanın yaşadığı gelişime yönelik bir vurgudur. Burada öğrenme ve kendini yeniden yaratma söz konusudur. Romanın ilk cümlesindeki “Züleyha gözlerini açıyor” cümlesinin özü, aslında farkındalıktan yoksun bir bakma eylemidir. Dönüşüm yaşamadan önceki Züleyha, yalnızca içinde yaşadığı kendi dünyasını bilir. O, dört tane ölü kız çocuğu doğuran bir anne, kötü bir eş ve gelin olarak görülmekteydi. Ancak hayat yolunda yaşadığı önemli değişiklikler, Züleyha’nın hiç bilmediği hakikate gözlerinin açılmasını sağlar: *“Kocasını, kayınvalidesini ya da ölen kızlarını her gün anmayı bıraktı; gücü yetmiyordu, kalan tüm enerjisini oğluna veriyordu. Gün boyunca annesinin dokunuşunu ve gülümsemesini özleyen küçük canlı bir varlık orada beklerken hayatın kıymetli dakikalarını ölenlere harcamak anlamsız gelirdi.”* (Yakhina, 2020: 315). Bu anlamda Sibiryaya’ya gidiş esnasında yaşadıkları ve Semruk adlı köyde deneyimlediklerinin ardından Züleyha, hayatın pek çok alanında gözlerini açmaya başlar: *“Annesinin bir zamanlar ona öğrettiği ve kocasının evinde geçirdiği yarı unutulmuş eski hayatında kalan, Züleyha’nın özünü, temelini, omurgasını oluşturan ne varsa parçalıyor, yıkılıyor, dağılıyordu. Kurallar ihlal ediliyor, kanunlar tersine dönüyordu.”* (Yakhina, 2020: 315).

Guzel Yahina bu romanında Züleyha’nın hayatta kalma mücadelesini, okuma yazma bilmeyen bir köylüden bir öğretmen seviyesinde kendisini geliştirmeyi başaran ve yabancı dil öğrenen, ayakları yere basabilen, güçlü bir kadına evrilişini kaleme almıştır (Şölentaş, 2020: 295). Romanın ilk sayfalarında “beceriksiz tavuk” olarak tanımlanan Züleyha anneliği tadar, avcılıkla ilgilenir, aşkı duyumsar, eşinin katili subay İgnatov’un sevgilisi olur. Böylelikle dini ve toplumsal cinsiyet normları ihlal edilir. Yaşadığı tüm korku ve travmaları alt ederek kendine karşı bir zafer elde eder. Artık ruhunda korku barındırmayan ve yalnızca mutlu olmayı seçen ve özgürleşmiş bir Züleyha vardır.

Görme ve farkındalık konusunda Züleyha ile kayınvalidesi arasında gözlenen fark, eğitim süreci konusunda önemli bir ölçüt olarak değerlendirilebilir. Çünkü kayınvalide çevresinde yaşanan her şeye kapalıdır. Hiçbir şeyi görmez. Bu durum kayınvalidenin eğitim sürecinin son bulduğunun işaretidir. Oğlu Murtaza’nın ölümünden sonra yaşadığı karanlık boşlukta yapayalnız kalır. Evinde yalnız başına yıllarını geçirir. Bu an itibarıyla Züleyha için gelişim süreci başlar. Romanda kayınvalide Upriha, eski nesil anneleri sembolize eder. Ailesi olmadan yaşamaya nasıl devam edilebileceğini bilemez. Hayatını yalnızca eşinin buyrukları doğrultusunda yaşamaya inanır ve buna alışkındır. Dünyasının merkezine eşini konumlandırır. Eşini kaybettikten sonra ise onun yerini oğlu Murtaza alır. Züleyha ise annelik ve kadınlık görevlerini her ne kadar layığıyla yapmaya çalışsa da eşi ve kayınvalidesinin gözünde başarısızdır. Bu durum karşısında Züleyha her zaman sabırlı ve sebatkar bir tavır sergiler. Ancak romanın akışında, Züleyha kişisel dönüşümler yaşar. Kadınların birer anne, eş ve babaanne sıfatlarıyla

tanımlandığı anlayışa göre, nesne olmaktan çıkıp kendi hayatının öznesi haline gelir. Artık ölümden, kayınvalidesinden, hatta Allah'tan dahi korkmayan, özgür ve güçlü bir Züleyha vardır: “İçinde utanma duygusu yoktu. Ona öğretilen, çocukluğundan beri ezberlediği ne varsa çekildi, gitti. Yerine gelen yeni yaşantılar eskilerini alıp götürdü, baharda eriyen karın geçen yıldan kalan çer çöpü ve çürümüş yaprakları alıp götürdüğü gibi.” (Yakhina, 2020: 408). Romanın sonunda ise Züleyha'nın daha önceleri seçim hakkının olmamasının yerini kendi özgür iradesiyle doldurması, onun eğitim romanı türünde gösterilebilecek en iyi örnek kahramanlar arasında yer almasını sağlar.

Züleyha, önemli yaşam tecrübelerinin kazanıldığı tarihi bir döneme de tanıklık eder. Bu dönem politik değişikliklerin yaşandığı, açlığın, zorbalığın ve ölüm korkusunun derinlemesine hissedildiği unutulmaz anlarla doludur. Züleyha'nın yaşam yolunda deneyimlediği her olay “uyandırıcı” bir etki yapar. Askerler, subaylar ve esirler hakkında çok daha fazla tecrübe edinmesini sağlayan olaylar yaşar. Züleyha için tüm yaşananlar, bir nevi hayat okulundan aldığı dersler niteliğindedir: “Geçmiş hayatı-Yulbaş'ın düzlükleri, daima kızgın Murtaza, huysuz Upriha, yüzlerce insanın kokusunun sindiği tahta vagondaki uzun yolculuk- o kadar uzaklaştı, o kadar sert virajlar arkasında kaldı ki artık muğlak bir hatıraya, yarı unutulmuş bir rüyaya dönüştü.” (Yakhina, 2020: 290).

Bu romanda çok az olumlu olayın yaşandığı görülmektedir. Buna karşılık Züleyha'nın yaşamını değiştiren muazzam dönüşümler gözler önüne serilir. Adeta tüm zorluklardan beslenerek güçlü ve dayanıklı bir kadına evrilen Züleyha'dır karşımızdaki: “Züleyha kazana yaklaşıyor, kaşığı eline alıyor. Yumruğunda sıkarak sapının ucuyla diğer elinin ortaparmağına vuruyor. Parmağında ay gibi küçük ve yuvarlak bir yarık açılıyor, içinden koyu, yakut renkli bir sıvı akıyor.” (...) Canı hiç yanmıyor.” (Yakhina, 2020: 293).

“Züleyha Gözlerini Açıyor” romanı, Guzel Yakhina'nın babaannesinin yaşamından esinlenilerek kaleme alınmış olması nedeniyle biyografik özellikler de taşır. Yakhina'nın bir röportajında belirttiği üzere; babaannesi Raisa Şakirovna Şakirova, henüz yedi yaşındayken ailesiyle birlikte Sibirya'daki Angara Nehri kıyısına göç etmek zorunda kalır. 1946 yılından sonra babaannesinin yirmi üç yaşındayken akrabalarının yanına döndüğünden bahseder (URL 1). Romanın ilk sayfalarında betimlenen Tatar hayat tarzı, babaannesi ve dedesinin yaşadığı gerçek hayat deneyimlerine dayanır. Yazar bu romanı yazma amacını, yaşanan zor zamanların insanın karakterini şekillendirdiğini ve onu bir nevi eğittiğini göstermek olarak ifade eder. Hatta babaannesinin tıpkı bir demir gibi dayanıklı olduğuna dikkat çekerken Sibirya'da yaşadıklarının onun bu hale gelmesini sağladığına vurgu yapar. Bu anlamda Züleyha karakteri ile yazarın okuyucularına iletmek istediği mesajın daha anlaşılır olacağı kanısındayız.

4. SONUÇ

Guzel Yakhina'nın “Züleyha Gözlerini Açıyor” adlı romanı, Mihail Bahtin'in eğitim romanı kuramı çerçevesinde incelenmiştir. Romanın isminin doğrudan romanın türüne yönelik bir gönderme olduğu düşünülmektedir. Züleyha'nın edindiği hayat deneyimlerinin sonucunda yaşadığı kişisel dönüşümlerin konu edilmesi, Mihail Bahtin'in üçüncü tür eğitim romanına dahil etmemizi sağlayan esas unsurdur. “Züleyha Gözlerini Açıyor” adlı roman, geleneksel kabul edilebilecek eğitim romanı örneklerinden farklılık gösterir. Bu romanın ana kahramanı Züleyha, okuyucunun karşısına otuz yaşlarında bir kadın olarak çıkarılmıştır. Oysa geleneksel eğitim romanında kahramanın çocukluğundan başlanılarak ergenlik, yetişkinlik ve ileri yaşta deneyimledikleri, aynı zamanda yaşadığı kişilik dönüşümleri konu edilmektedir.

Yazar, Züleyha'nın kalıplaşmış tabuları yıkarak kendi kararları doğrultusunda hareket edebilme özgürlüğünü yaşayabilen güçlü bir kadına dönüşümünü gözler önüne sermiştir. Bu çerçevede “Kadın bir tarladır, kocasıysa o tarlaya gelecek nesillerin tohumlarını eken çiftçidir” (Yakhina, 2020: 408) anlayışının benimsendiği baba evinden henüz on beş yaşında gelin olarak ayrılan, ancak hayat yolunda yaşadığı deneyimler sayesinde nesneden özneye evrilmeyi başaran Züleyha'nın özyaşamöyküsünün etkileyici bir eğitim romanı olduğu anlaşılmaktadır.

KAΥNAKÇA

- АЛЕКСЕЕВА, М.А. (2012). “Роман воспитания в современной прозе” // Дергачевские чтения - 2011. Русская литература: национальное развитие и региональные особенности : материалы X Всерос. науч. конф. — Екатеринбург, Т. 2. -16-24.
- БАХТИН, М.М. (1979). *Роман воспитания и его значение в истории реализма* // Бахтин М. М. *Эстетика словесного творчества*. М., 188–236.
- ВАНТИН, М.М. (2016). *Söylem Türleri ve Başka Yazılar* (Çev. Okan N. Çiftçi). İstanbul: Metis Yayınları.
- ЧУПРАКОВА, Е. (2003). Роман воспитания второй половины XVIII века: структура романа К.М. Виланда "История Агатона" // *Балт. филол. курьер*. № 3. 221-229.
- КОНКИНА, Л.С. (2003). Роман воспитания в концепции М.М.Бахтина (К Бахтинской типологии романа). *Специальный выпуск «Актуальные проблемы гуманитарных наук»*. Сентябрь. 139-145.
- КРАСНОЩЕKOBA, Е.А. (2008). *Роман воспитания — Bildungsroman — на русской почве: Карамзин. Пушкин. Гончаров. Толстой. Достоевский*. СПб.
- МАХМУДОВА, Н.А. (2019). Влияние плутовского романа на развитие жанра романа воспитания. // *Universum: Филология и искусствоведение: электрон. научн. журн.*, No 7(64).
- ОСЬМУХИНА, О.Ю. & КУРЯЕВ, И.Р. (2016). Специфика преломления традиции романа воспитания в прозе М. Шишкина (На Материале «Записок Ларионова»). *Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского*. No 3, 235–240.
- ŞÖLENTAŞ, E. (2020). *Züleyha Gözlerini Açıyor Adlı Romanda Sovyet İç Politikalarının Yansımaları*, XXI. Yüzyıl Rus Edebiyatından Okumalar kitabı içinde (273-300. ss.), Ankara: Nobel Yayınevi.
- ТОКАРЕВА, Т.Н. (2011). Традиции романа воспитания в советской литературе. *Вестник Взу. Серия: Филология. Журналистика*, №1. 93–97.
- YAКHИNA, G. (2020). *Züleyha Gözlerini Açıyor*. (Çev. N. Natalia Denissova). İstanbul: Her Kitap Yayınevi.
- URL 1. Большая карта для маленькой Зулейхи, <https://rg.ru/2015/11/18/yahina.html>, Erişim Tarihi: 15.04.2020